

MƏDƏNİYYƏT STRATLARININ EKOLOJİ MENECMENTİ: POSTSOVET MƏKANI (RUSİYA FEDERASIYASI TİMSALINDA)

Daxil olub: 26 aprel 2023-cü il
Qəbul olunub: 30 may 2023-cü il
Received: 26 April 2023
Accepted: 30 May 2023

Yelena Sorokina¹, Fuad Cabbarov²
*¹pedaqoji elmlər namizədi, dosent,
dövlət-hüquq fənləri "RGUP" kafedrasının
baş müəllimi, Rusiya Federasiyası, Sankt-
Peterburq, ²Menecment kafedrasının baş
müəllimi, i.ü.f.d., Azərbaycan Turizm və
Menecment Universiteti
¹halens@mail.ru, ²fuadjabbarov@gmail.com*

Xülasə

Tədqiqatda eko-mədəni proseslərin idarə olunmasının əsas vektorları haqqında həm cəmiyyət tərəfindən mənimsənilən, həm də bu sahədə formalaşmaqda olan qabaqcıl təcrübələrdən nəticələr çıxarılmışdır. Məqalənin nəticələri postsovet məkanının əksər ölkələrində mədəni təbəqəni müəyyən edən eko menecment və hüquq üzrə mövqelərin öyrənilməsi ilə əsaslandırılır; mədəni-normativ tənzimləyicilərin təhlili vasitəsilə eko-mədəni hüquqi reallığın öyrənilməsi metodu tətbiq edilir. Müəlliflər belə hesab edirlər ki, mədəniyyət stratlarının ekoloji menecmenti dövlətçiliyin fundamental amilidir. Məqalədə sistemli yanaşmadan istifadə edilir və bu zaman əsas diqqət eko-mədəni menecmentin klasterlərə bölünmə yolu ilə – həmçinin mədəniyyət sahələrinin (maddi obyektlər, mədəniyyətə subyektiv münasibət və ideal obyektiv gerçəkliyin) hüquqi tənzimlənməsi nəzərə alınmaqla – onun təkmilləşdirilməsinə yönəldilir. Həmçinin mədəni stratlardakı çağdaş problemlər və ekoloji böhranlar da nəzərdən keçirilir.

Açar sözlər: *ekoloji menecment, mədəniyyət stratları, dövlətçilik, hüquq.*

ENVIRONMENTAL MANAGEMENT OF CULTURAL STRATA IN THE POST-SOVIET AREA (IN CASE OF THE RUSSIAN FEDERATION)

Elena Sorokina¹, Fuad Jabbarov²
*¹Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor, Senior Lecturer of the
Department of State and Legal Disciplines of the NWF
FGBOUVO "RSUP", St. Petersburg, Russian Federation
² phd in economics, Senior Lecturer of the Department of Management
Azerbaijan University of Tourism and Management,
¹halens@mail.ru, ²fuadjabbarov@gmail.com*

Abstract

The basis of the content of this area is the ecology manager of the culture stratum in the post-soviet area. Based on the analyzes conducted in the study, conclusions were

drawn from the leading practices adopted by the society, as well as those being formed in this field, about the main vectors of the management of eco-cultural processes. The results of the article are based on the study of positions on eco-management and law that define the cultural class in most countries of the post-Soviet space; the method of studying the eco-cultural legal reality through the analysis of cultural-normative regulators is applied. The authors believe that ecological management of cultural stratum is a fundamental factor of statehood. The article uses a systematic approach, and at this time the main focus is on its improvement by dividing the eco-cultural management into clusters - as well as taking into account the legal regulation of cultural areas (material objects, subjective attitude to culture and ideal objective reality). Contemporary problems in cultural stratum and environmental crises are also considered in the article.

Keywords: *environmental management, cultural stratum, ecosystem, statehood.*

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ МЕНЕДЖМЕНТ СТРАТЫ КУЛЬТУРЫ НА ПОСТСОВЕТСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ (НА ПРИМЕРЕ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ)

Елена Сорокина¹, Фуад Джаббаров²

¹кандидат педагогических наук, доцент,
старший преподаватель кафедры

государственно-правовых дисциплин СЗФ ФГБОУВО
«РГУП», Российская Федерация, Санкт-Петербург

²д.ф.э.н., старший преподаватель кафедры менеджмента
Азербайджанского университета туризма и менеджмента

¹halens@mail.ru, ²fuadjabbarov@gmail.com

Резюме

Основой содержания данной статьи является экологический менеджмент страты культуры на постсоветском пространстве. В результате проведенного в исследовании анализа сделаны выводы об основных векторах управления эколого-культурными процессами, как освоенных обществом, так и формирующихся на данном пространстве лучшие практики. Выводы статьи обоснованы изучением позиций по экоманеджменту, праву, детерминирующих культурный пласт в большинстве стран постсоветского пространства. Применяется метод изучения эокультурной правовой реальности посредством анализа норм - культурных регуляторов. Создатели придерживаются мнения, что экологический менеджмент страты культуры является основополагающим фактором государственности. Актуализируется системный подход, в ходе которого акцент делается на совершенствовании эокультурного менеджмента путем разделения его на кластеры с учетом правового регулирования сфер культуры (материальные

объекты, субъективное отношение к культуре и идеальная объективная реальность). Каждый из кластеров имеет собственную систему экологического менеджмента, которая вписана в правовой факт, руководство культурной политикой и перспективы управления. Рассматриваются вызовы и экокризисы современности в области культурной страты.

Ключевые слова: *экологический менеджмент, страта культуры, государственность, право.*

Giriş

Artıq formalaşmış dövlət mədəni ekosisteminin hüquqi forması: keçmiş SSRİ ölkələrində dövlət tənzimlənməsi mədəni və ekoloji həyatın hüquqi aspektlərini də əhatə edir ki, bunlar da əvvəllər ya hüquqi sahədən kənarda mövcud idi, ya da az inzibati təsirə məruz qalırdı. Dövlət idarəçiliyinin səbəb-nəticə zəncirində olan aşağıdakı tədbirlər bunu deməyə əsas verir:

- 1) ekologiya və mədəniyyət sahəsində hüquqi münasibətlərin daha detallı qurulması;
- 2) mədəni təbəqəyə cəlb edilmiş yeni hakimiyyət orqanlarının yaradılması, onlara yeni funksiyalar verilməsi;
- 3) mövcud aparatın səlahiyyətlərinin genişləndirilməsi;
- 4) cəmiyyət və dövlətin davamlı inkişafını qorumaq məqsədilə mədəni ekosistemin müntəzəm monitorinqi.

Yuxarıda göstərilən tədbirlərin mənəvi, sosial, siyasi, iqtisadi və digər sahələrdəki səmərəliliyi probleminin belə bir formatda aktuallaşdırılması Rusiya dövlətçiliyinin eko-mədəni həyatının nəzəri, hüquqi və praktiki dominantlarını müəyyən etmədən mümkün deyil.

Əsas tədqiqat

Tədqiqatımızın mərkəzi elementi “mədəniyyət” kateqoriyasıdır. L.Q.İonin və A.V.Merenkovun fikrincə, mədəniyyət:

- 1) insan cəmiyyətinin keyfiyyət xarakteristikasıdır;
- 2) o, bioloji yolla ötürülə bilməz;
- 3) yalnız təlim prosesində ötürülə bilər;
- 4) möhkəm ideoloji əsasla malikdir;
- 5) simvolik formada (dil vasitəsilə) mövcud olur və ötürülür [1, 2].

Mədəniyyətin (ümumfəlsəfi mənada) əsas prinsiplərindən biri əsasını fəlsəfi əsərlərdə tapmış humanist prinsipdir. A.Şveyser maddi olana mədəni komponenti yalnız o zaman aid edir ki, o, “fərd və cəmiyyətin təkmilləşməsi ideyasının xidmətinə verilə bilsin” [3]. A.Y.Flierin fikrincə, mədəniyyət “qan qohumluğu, siyasi..., sosial..., mədəni” [4] həmrəyliyi təmin edir, dövlətə xas və hüquqi tənzimlənməyə aid olan sosial ekosistemi formalaşdırır. Belə tənzimlənmənin həddləri bir sıra amillərlə müəyyən edilir:

- 1) dövlət resursları;
- 2) müəyyən azadlıq dərəcəsinə malik olan hüquqi şəxs;
- 3) cəmiyyətin multikultural vəziyyəti;
- 4) cəmiyyətin sivilizasiya səviyyəsi və onun inkişaf xüsusiyyətləri;
- 4) hüquq sisteminin vəziyyəti və s.

Əsas hüquqi sənədlərdə Rusiya “böyük mədəniyyətə, nəhəng mədəni irsə, çoxəsrlik mədəni ənənələrə və tükənməz yaradıcılıq potensialına malik ölkə” [5] kimi xarakterizə edilir.

Ekosistemdə mədəniyyət plastını nəzərdən keçirək:

- 1) mədəniyyət ekoloji, fiziki, kimyəvi və digər törəmə xüsusiyyətlərə malik tarixi abidələrdə, memarlıq obyektlərində, mədəniyyət müəssisələri və s.-də təcəssüm olunmuş maddi obyektlərə əsaslanır;
- 2) mədəniyyət maddi təbiəti əks etdirən dil, əxlaq normaları, adət və ənənələr, hüquq normaları və ideal obyektiv reallığın digər formalarında mövcud olan dəyərlər sistemi-dir; o, praktika ilə təsdiqlənərək və cəmiyyət tərəfindən dərk edilərək inkişafın istiqamətini müəyyən edir [6];
- 3) mədəniyyət hər bir fərd tərəfindən sırf özünəməxsus şəkildə, ehtiyaclara, ideyalara, biliyə, inanclara və s. uyğun olaraq qavranılır; yəni o, subyektiv ideal gerçəklikdə mövcuddur.

Mədəni proseslərin dinamikası məkan-zaman hadisəsidir və o, keçmişdən gələcəyə elə şəkildə baş verir ki, varlığın yuxarıda qeyd edilən, ekomədəni təbəqəni strukturlaşdıran hər bir qatı zaman şkalasında nəzərdən keçiriləcək olur.

Dövlət və təşkilati-hüquqi idarəetmə və tənzimləmə hüquq mənbələrində göstərilən mədəni komponentləri dövlət orqanlarının səlahiyyətləri çərçivəsində, icazə verilən dərəcədə tənzimləyir (yəni mədəniyyəti tam olaraq tənzimləmir). Rusiya dövlətçiliyinə aid müvafiq mənbələr Konstitusiya [7] və konstitusiya dəyişikliklərini nəzərə alan digər hüquq mənbələridir.

Təklif etdiyimiz “Rusiya dövlətçiliyində mədəni təbəqələrin klasterləri: prosesin statikası və dinamikası” modeli birincisi, zaman dövrlərini (tarixi amillər, indiki reallıqlar, planlanan gələcək amillər), ikincisi, ekosistem qatlarını (obyektiv ideal, subyektiv ideal, maddi) nəzərə alan koordinat sistemə uyğun olaraq qurulmuşdur. Bu koordinatlar bir-birinin üstünə qoyulduqda, biz mədəni təbəqənin doqquz klasterini alırıq; onlar aşağıdakı cədvəldə təsvir edilmişdir. Məqalədə onların hər biri ekosistem kontekstində təhlil edilir.

	Tarixi amillər	Gerçək indi	Planlanmış gələcək
Obyektiv ideal	Sosial prinsiplər və normalar	Dövlət siyasəti və qanun yaratma prosesi	İcbari hüquqi aktlar, digər qərarlar
Subyektiv ideal	Fikirlər sistemi və fərdi prinsiplər	Fərdi davranış modeli	Fərdin layiqli yaşam üçün gələcəyə baxışı
Maddi	Mədəni irsə aid yer və obyektlər	Cari maliyyə və güc	Maliyyələşdirilmiş inkişaf planları

Sxem 1. Rusiya dövlətçiliyində mədəni təbəqələrin klasterləri: prosesin statikası və dinamikası

Mədəniyyətin maddi məzmunu onun maddi daşıyıcısıdır. Maddə və sahə şəklində mövcud olan, məkan və zaman atributlarına malik materiya mədəniyyətin maddiliyini müəyyən edən özündə və insan şüurunda əks olunma xüsusiyyətlərinə malikdir. Bu xüsusiyyət mücərrəd təfəkkürün əsas amilidir və yalnız insan şüuruna aiddir. Materiyanın cəmiyyətdə hərəkəti gerçəkliyin məqsədyönlü transformasiyasına yönələn insan fəaliyyətləri əsasında müxtəlif təzahürlərə malik olur [8]. Varlığın dəyişməz qanunlarına tabe olan maddi aləmin obyektivliyini və hər bir ideal nəsnənin maddi daşıyıcıya malik olmasını nəzərə alaraq, həqiqətə uyğun gələn mədəni təbəqənin mahiyyəti haqqında nəticə çıxarmaq olar.

Mədəni stratin idarə olunması ilə birbaşa bağlı olan ekoloji aspektin əhəmiyyətini də qeyd etmək zəruridir. Yuxarıdakı elementlər ətrafdakı ekosistemlə mənəvi və etik vəhdətdə olmadan xaos şəklində formalaşa bilməz. Şəxsiyyətin ekzistensiyası mentallığın əsas dəyər və prinsiplərinin formalaşması və onu əhatə edən dünya ilə qarşılıqlı əlaqədən birbaşa asılıdır [9].

Mədəniyyətin subyektiv-ideal elementi insan şüurunda formalaşır. Belə izah etmək olar ki, “bu, Kainatın elektromaqnit sahəsi ilə insanın, onun orqanlarının, elementar hissəciklərinin qarşılıqlı təsirinin obyektiv-subyektiv nəticəsidir” [10] ki, bu da əsasən fiziki və kimyəvi hadisələrdən və onlardan törəmə, mental prosesləri (ki, onlar müvafiq obyektivizmi müəyyən edir) yaradan bioloji və fizioloji proseslərdən başqa bir şey deyil. İnsanın subyektiv-ideal gerçəkliyi rəqəmsallaşma sahəsində müasir nailiyyətlər, fərdin legitim statusunun normativ amillərinin genişlənməsi, müxtəlif mədəni modellər

və s. sayəsində azadlıq dərəcəsini artırır; lakin eyni zamanda, bu vəziyyət paradoksal olaraq müasirliyin əsas problemini yaradır: insanlar yaradıcılıq fəaliyyətini müstəqil təşkil edə bilmirlər [11]. Obyektiv reallığa tabe olan və ona əsaslanan “virtual reallıqda” qalmaq insanda həyat qaydaları haqqında yanlış təsəvvür yarada, hətta yeniyetməlik dövrünü 30 və daha çox yaşa qədər uzada bilər. Bu müasir fenomen “kid” (uşaq) və “adult” (böyük) sözlərindən yaranan “kidult” termini ilə ifadə olunur və yetkin yaşlarına (otuz və ya daha böyük) baxmayaraq, qadcetlər, oyuncaqlar alarkən özlərini yeniyetmə kimi hiss etməyə davam edənlərə şamil olunur. Bununla, gec yetkinləşən həmin otuz yaşlı yeniyetmələrin sosial-mədəni məqsədqoyma vektorlarına əsaslanan mədəni məkanı məhdudlaşır.

Təsvir edilən fenomen sosial-mədəni və psixoloji böhran hadisələrilə müşayiət olunur: “kidult” özündə əhəmiyyətli bədən dəyişiklikləri yaşayır, lakin valideynlərdən qaçınılmaz ayrılma prosesi həyata hazırlıq ilə müşayiət olunmur (bir qayda olaraq, onların əmək, peşəkar, ailə, valideyn və müsbət ünsiyyət təcrübələri yoxdur). „Kidult“ın ünsiyyət mədəniyyəti potensialı optimal ola bilməz: onun özünü identifikasiya problemləri ünsiyyətinin bütün aspektlərində - iradi bacarıqlarında, məsuliyyətdə və empatiya səviyyəsində əks olunur. „Kidult“larda aşağı ümumi intellektual və relyasion inkişafı, sosial dəyərlərin müəyyən edilməsi və s. problemləri ehtiva edən sosial-kommunikativ baryer formalaşır. Yuxarıda sadalanan dominant amillər (psixoloji, peşəkar, kommunikativ və s.), xüsusilə onların vəziyyətinin qeyri-müəyyənliyi, “çox kanallı” subyektə də tək özünə və yaxın ətrafına inamsızlıq deyil, həm də institusional eko kontekstdə qeyri-müəyyənlik yaradır. Ekomədəni qeyri-yetkinlik və inamsızlıq digərilərini bəyənməməkdə ifadə olunur; bu insanlarda həzz almaq istəyi yüksək şəkildə hiss olunur. Müvafiq təkamül mərhələsi münaqişələr və narahatlıqlarla müşayiət olunur ki, bu da çox vaxt ekosistemə mənfi təsir edən, mədəni və hüquqi normaları pozan deviant, anti-sosial davranışlarla ifadə olunur. Texnoloji inqilaba sərmayələr tez-tez aşkar anti-sosial davranışlar edən „ekran“, „çox kanallı“ insan fenomenini ortaya çıxarıb. Sosiallaşmanın təkmilləşdirilməsi baxımından, ekoloji menecment yeni ünsiyyət və özünü ifadə formaları nəzərdə tutur. Burada əsas vasitələr sosial münasibətlər və mədəniyyətin dövlət ekosisteminin ayrılmaz kompleksini təşkil edən hissəsidir. Bu kontekstdə münasibətlərin iki səviyyəsi müəyyən edilir: “sosial” və “sosial-normativ” [12].

Davranış aspektlərini nəzərdən keçirərkən, qeyd etmək lazımdır ki, bir tərəfdən, nəzərdən keçirilən amillər mədəni formata daxili təsir göstərir; digər tərəfdən, ekosistemi öz ehtiyaclarını qarşılamaq məqsədilə tabe etməkdə, ona xarici təsir göstərir. Ekosistemin formasının dəyişməsi mədəni struktın deformasiyasına və transformasiyasına gətirib çıxarır [13].

Obyektiv ideal fəlsəfi səbəbiyyət nəzəriyyəsi ilə məntiqi izah olunandır. Bu nəzəriyyəyə əsasən: 1) səbəbiyyət qanunu universal və obyektivdir; 2) o, özünü bərabər şəkildə göstərir və varlığın bütün sferalarında nəzərə alınmalıdır; 3) varlığın müxtəlif

sferaları üçün interpretasiyalara malikdir; 4) “hər zaman və hər yerdə... təbiət və cəmiyyət hadisələri arasında asılılığı ifadə edir” [14].

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, mədəni ekosistem sferasında hüquqi proseslər üç müvəqqəti formada nəzərdən keçirilir: 1) tarixi amillər, 2) gerçək (indiki), 3) proqnozlanan və planlanan (gələcək).

Tarixi amillər keçmişlə – qısamüddətli və uzunmüddətli tarixi yaddaşın təzahürü ilə – dialoqu nəzərdə tutur. Gerçəklik dixotomikdir: “obyektiv” və “subyektiv” olandan ibarətdir. Obyektiv gerçəklik maddi dünyanı və “onun bütün ideal məhsullarını” [15] formalaşdıran, daimi hərəkətdə olan əbədi materiyadır ki, burada da əsas meyar sosial praktikadır.

Hadisələrin proqnozlaşdırılması və planların tərtib olunması mədəni ekosistemdə obyektiv prosesdir. İnstitusional-hüquqi format hüquqi modelləşdirmə imkanını nəzərdə tutur ki, bu da “dövlətin proqnozlaşdırma fəaliyyətinin zənginləşdirilməsi üçün mühüm kanal rolunu oynayır... və onun inkişafdan qalması ortaya çıxan problemlərə təsir göstərmək üçün hüquqi tədbirlərin görülməsində qaçınılmaz olaraq gecikməyə gətirib çıxarır” [16]. Obyektiv qavrayışda ekomədəni gerçəkliyin idarə edilməsi aşağıdakı prinsiplərə əməl olunmaqla reallaşa bilər: etibarlılıq, hüquqi obyektivlik, proqnozlaşdırma prosesinin daimiliyi, hüquqi institutların davamlılığı, ardıcılıq, hüquqi tənzimləyicinin əsaslandırılmış olması və normativ aktlara riayət [16].

Yuxarıda göstərilən cədvələ əsasən, birinci sütuna məcmu hüquqi fakt, ikincisinə – dövlət mədəniyyət siyasəti və eko-sosio-mədəni proseslər kimi, üçüncüsünə – hüquqi doktrina kimi baxıla bilər. Biz hər bir klasteri sintaqmatik ardıcılıqla, hüquqi gerçəklikləri dəstəkləyərək ayrılıqda nəzərdən keçirəcəyik.

Dövlət tərəfindən nəzərə alınan obyektiv mədəni keçmiş təcrübəyə əsaslanan prinsip və normalar sistemidir və o, əxlaqı, hüquq prinsiplərini və sistemini, mədəni doktrina və dövlət siyasətini, sosial və dövlət quruluşunu, dövlət ekosisteminin əsası olan fərdi davranış modelini müəyyən edir. Rusiyanın əksər qanunlarına, xüsusilə Konstitusiyasının 68-ci maddəsinin 4-cü hissəsinə əsasən, “mədəniyyət... [Rusiyanın] çoxmillətli xalqının unikal irsi... dövlət tərəfindən dəstəklənir və mühafizə olunur”; ölkənin əsas sənədi media azadlığı və senzuranın qadağan edilməsini (29-cu maddənin 5-ci hissəsi); yaradıcılıq və tədris azadlığını (44-cü maddənin 1-ci hissəsi); uşaqların hərtərəfli mənəvi, əxlaqi, intellektual və fiziki inkişafına, vətənpərvərlik, vətəndaşlıq və ağsaqqallara hörmət tərbiyəsi üçün şərait yaradılmasını (67.1-ci maddənin 4-cü hissəsi) təmin edir. Bunlar qanuni hüquqi sahəni təmin edən və mentallığın dominantlarını mədəniyyətin əsas elementləri kimi dəstəkləyən normalardır; onlar təfəkkürün struktur elementlərinə aid olduqları üçün, ekoloji menecment olmadan mümkün olmur.

Q.Hofsted [17] tərəfindən aparılan eksperimentlər müxtəlif etnomill qrupların mədəni yanaşmalarında və təfəkkür formalarında fərqliliklər nümayiş etdirib ki, bu da mədəniyyət və ekosistemin birbaşa qarşılıqlı əlaqəsini sübut edir. Mədəniyyətin və

cəmiyyətin inkişafı üçün prioritetlərin müəyyən edilməsi sistemində müxtəlif konseptual yanaşmaların olmasına baxmayaraq, əksər tədqiqatçılar davamlılıq, qorunma və təkrar istehsal imkanlarını ekosistem dominantları kimi göstərməyə üstünlük verirlər. Eksperimentlərin təhlili təfəkkür formaları, davranış aspektləri və mədəniyyətin ekosistemdən birbaşa asılılığını göstərir. Q.Hofstedin mədəniyyətlər bölgüsü əsasən ekosistemin spesifikliyinə əsaslanaraq formalaşan davranış aspektlərinə fokuslanır. Ekosistem ekomədəniyyətin dominantına təsir edir və digər ekoloji sistemə keçid nöqtəsində bitən coğrafi sərhədlər daxilində müxtəlif etnomilli qrupların sabit mədəniyyətlərini formalaşdırır.

Dövlət sistemində mədəniyyətin əhəmiyyəti postsovet məkanının əksər ölkələrinin hüquq mənbələrində təsbit edilmişdir ki, bunun da tərifinin parlaq nümunəsini Rusiya konstitusiyasında və “Mədəniyyət haqqında Rusiya Federasiyası Qanunvericiliyinin əsasları”nda tapmaq olar [18]. Orada aşağıdakı mühüm xüsusiyyətlər qeyd olunur: 1) cəmiyyətin inkişafında və xalqların milli özünəməxsusluğunun qorunub saxlanması, onların ləyaqətinin təsdiqində mədəniyyətin rolu, 2) mədəni dəyərlərin yaradılması və qorunmasının əlaqəsi, bütün vətəndaşların ona sosial-iqtisadi tərəqqiyə, demokratiyanın inkişafı, Rusiya Federasiyasının bütövlüyü və suverenliyinin möhkəmləndirilməsi ilə qoşulması, 3) millətlərarası mədəni əməkdaşlıq və milli mədəniyyətin dünyaya inteqrasiyası.

Rusiyanın bütün məkanında submədəniyyətin formalaşmasının inteqrasiya xüsusiyyətlərini məhz oradakı federal dövlət quruluşu və ekosistemlərdəki fərq təşkil edir. Bununla belə, submədəniyyətin fəaliyyəti həmişə yaradıcı xarakter daşımır; o, əsas fərqi arxaizm və ənənələrin, heç bir dəyişikliyə məruz qalmayan ənənəvi təməllərin yayılması olan qapalı ənənəvi mədəniyyətlərin müqaviməti ilə üzləşir. Diffuziyanın olmaması heç də fərqli mədəniyyətin qavranılması demək deyil və Rusiya nümunəsi əsasında müxtəlif etnik mədəniyyətlər, submədəniyyətlər və ekosistemlər arasında eyni dərəcədə sabit tolerantlıq görmək mümkündür. Yuxarıda göstərilənlərin hamısı müəssisələrin təsərrüfat fəaliyyətinin daxili qaydaları, habelə müxtəlif qurumlararası münasibətləri tənzimləyən korporativ davranış kodeksinə təsir göstərir [9].

Müşayətedici səbəb kimi dövlət siyasəti və norma yaradıcılığı şəklində obyektiv-ideal təbəqə də mövcuddur. Onun mövcudluğu ekoloji menecment elementlərini – etnik qrup və mədəniyyətlərin milli mentalitet, adət-ənənələrini – aktiv etməklə, gerçək indidədir. Ekoloji menecment elementləri şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin maraqları naminə həyata keçirilir. Bu kontekstdə dövlət mədəni fəaliyyətdə konstitusiyaya hüququnun təmin edilməsi və qorunması problemlərini həll edir; mədəni azadlığa təminat yaradır; mədəniyyətin dəstəklənməsi prinsiplərini və hüquqi normalarını, həmçinin dövlətin yaradıcılıq proseslərinə qarışmamasına təminatı müəyyən edir. Rusiyada dövlət tərəfindən müxtəlif səviyyəli büdcələrdən maliyyələşdirilən təxminən 640 teatr var. Belə çıxır ki, dövlət teatrların işinə maddi dəstək verməyə borcludur, lakin onun yaradıcılıq prosesinə, əsərin bədii oxunuşuna müdaxilə etmək hüququ yoxdur; yəni

dövlətin ekomədəni quruluşu – məsələlə, mənəvi-əxlaqi dominantların gücləndirilməsi və konkretləşdirilməsini, yəni mədəni stratın ekoloji menecmentinin baza elementlərini – yaxşılaşdırmağa hüquqi təsir rıçaqları yoxdur.

Bununla belə, obyektiv ideal mənada planlaşdırılan gələcək mədəniyyət sahəsində dövlət siyasəti və müvafiq hüquq-mühafizə aktları, həqiqəti, əxlaqı, həmçinin iqtisadi və sosial inkişafın obyektiv qanunlarını təmin edən digər qərarlardır.

Sxemimizin növbəti üfüqi səviyyəsində subyektiv ideal dayanır ki, burada da keçmiş, mədəniyyətin təsiri altında tərbiyə olunan fərdin ideya və prinsiplər sistemi kimi nəzərdən keçirilir. Subyektiv ideal üçün gerçək indi buna söykənir: “subyektiv reallıq, insanın “mənəvi təbiətini” təşkil edən ruhunun bir hissəsi kimi “həqiqət” kateqoriyası ilə qarşılıqlı əlaqədədir... bu, insan konsepsiyasına, onun ümumbəşəri – mənəvi sabitliyin özəyi olmaq – mahiyyətinə uyğundur” [19]. Eyni zamanda, fərdin davranış modeli qanuni, neytral-legitim ola bilər; bununla belə, o, (sözün geniş mənasında) əxlaq və mənəviyyətin aid edildiyi ekosistem dominantlarına uyğun olaraq formalaşa da bilər.

Subyektiv mənada gələcəyin ekologiyası fərd üçün kamillik ideyalarına uyğun daha mükəmməl perspektivi nəzərdə tutduğu halda, “öz gələcəyi üçün perspektivləri itirmək, yəni şüurun müvəqqəti sahəsinin deformasiyası davranış dezadaptasiyasına səbəb olur” [20].

Müasir dünya cəmiyyətin mənəvi ekosferini bir çox formaları (dil xüsusiyyətləri, dialektlər, adət-ənənələr, təbiət və kainatla bağlı biliklər, ənənəvi sənətkarlıq və s.) özündə ehtiva edən qeyri-maddi mədəni irs kimi aktuallaşdırır. Problem bundan ibarətdir ki, bu irsin qalıcılığını müəyyən etmək üçün ölçü vahidi tapmaq mümkün deyil, ona görə də cəmiyyətin qeyri-maddi mədəni irs kimi mənəvi ekosferası hazırda hüquqi tənzimləmə obyektinə ola bilməz.

Digər məsələlərdə mədəni-hüquqi münasibətlərin gerçək maddi vəziyyəti mədəni irs obyektlərinə münasibətdə onların qorunmasını, öyrənilməsini və populyarlaşdırılmasını, əldə olunmasını, yeni mədəniyyət obyektlərinin və ya sənət əsərlərinin yaradılmasını təmin edən vasitələr, qüvvələr və imkanlardır. Mədəni təbəqənin legitimləşdirilməsi məsələləri obyektə hüquqi statusun verilməsi ilə bağlıdır. İndiki dövrdə postsovet məkanının bir çox ölkələrində bu məsələ ilə bağlı norma-tənzimləyicilər də daxil olmaqla, “Mədəni irsin obyektləri (tarix və mədəniyyət abidələri) haqqında” sənədlər qəbul edilib [21]; abidələr, abidə kompleksləri və görməli yerlər bu sənədlərə əsasən klassifikasiya edilir. Bununla belə, yuxarıda göstərilən qanun qeyri-maddi mədəni irs nümunələrinə aid deyil.

Ekoloji menecmentin vəzifəsi mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq ekosistem dəyərləri kontekstində dövlət mülkiyyətində olan mədəniyyət obyektlərinin maliyyələşdirilməsini həyata keçirməkdir. Bununla belə, bir sıra normalar ekspertiza tələb edir ki, bu zaman da ayrılan vəsaitlərin həcmi barədə sual yaranır. Maliyyələşdirmənin təfərrüatları ölkənin müxtəlif dövrlər üçün nəzərdə tutulmuş büdcəsində göstərilmiş olur.

Bütövlükdə postsovet məkanının mədəniyyət siyasəti obyektivizmin əsas prinsiplərinə uyğundur; bunlardan başlıcası mədəni hüquqi münasibətlərin həqiqətə və əxlaqa uyğunluğudur. Əxlaqın ali məqsədi normadır (bu kontekstdə cəmiyyət və dövlət üçün düzgün olanı təşviq edən norma sosial mənada xeyirxahlıq, hüquqi mənada isə fayda anlayışına uyğun gəlir). “Norma – abstrakt olmayan, şəxsi, canlı... olaraq insanın əxlaqi münasibət, davranış idealını ifadə etməklə – həm də daxilən qəbul edilmiş, yaşamış ola bilər” [22]. Elmin öyrəndiyi və fərd tərəfindən dərk edilən həqiqət “üzvi şəkildə bağlı olduğu İnam, Xeyirxahlıq, Gözəllik, Azadlıq, Sevgi və s. kimi mədəni dəyərlərlə birlikdə ən yüksək mənəvi dəyərlərdən biridir” [22].

Zaman araşdırmamızın mövzusuna müəyyən təkamül və çox vaxt inqilabi düzəlişlər təqdim edir. Belə ki, ölkələrin mədəniyyət siyasətinə aid əksər milli qanunvericilik aktlarında və fərmanlarında ekomədəni kontekstin “təhlükəli, böhranlı” amilləri və mədəni təbəqənin klasterlərində onların mənfi əksi qeyd olunur.

Keçmiş SSRİ ərazisində gələcək mədəniyyətlərarası dialoq üçün bu böhranın ən təhlükəli mümkün təzahürləri bunlardır:

- cəmiyyətin intellektual və mədəni səviyyəsinin aşağı düşməsi;
- qəbul edilmiş ümumi dəyərlərin devalvasiyası və dəyər oriyentasiyalarının təhrif edilməsi;
- aqressiya və dözümsüzlüyün artması, antisosial davranış təzahürləri;
- tarixi yaddaşın deformasiyası, ... cəmiyyətin atomlaşması – dostluq, ailəvi, mehriban qonşuluq kimi sosial əlaqələrin qopması, fərdiyyətçiliyin artması, başqalarının hüquqlarına etinasızlıq [23].

Yuxarıda qeyd olunmuş siyahı cəmiyyətin bir hissəsinin cəzasızlıq haqqında subyektiv təssəvürünü formalaşdıran mədəni təbəqələrin obyektiv ideal klasterini və sosial refleksiyanı müəyyənləşdirir (bu cəzasızlıq təssəvürü böyük dərəcədə mənfi və dağıdıcı xarakter əlamətlərinin təzahüründə fərdin anonimliyini təmin edən virtual məkan təsirinin məhsuludur).

Bizim təqdim etdiyimiz konsepsiyaya uyğun olaraq, obyektiv ideal mədəni reallıqlarla bildirilir; subyektiv ideal klaster isə sosial şəbəkələrin anonimliyi və müasir mədəniyyətin maddi daşıyıcıları olaraq, virtual məkanın təsiri nəticəsində yaranan destruktiv xarakter əlamətlərinin təzahürünə görə fərdin şəxsən cəzasız qalması ilə ifadə olunur.

Buradan çıxan nəticə özünü belə göstərir: dövlət, ola bilsin, hüquqi mədəni məkanın korreksiyası yolu ilə yeni kommunikasiya mühitində ekoloji menecment alətlərinə müdaxilə etməyə və onları təkmilləşdirməyə borcludur.

Tədqiqatın nəticələrinə əsasən aşağıdakı fikirləri hasil edə bilərik:

- 1) mədəniyyət sferası aşağıdakıları əhatə edən klasterlərdə sistemləşdirilə bilər: a) zaman intervalları (keçmiş, indi və gələcək) və b) obyektiv maddi və subyektiv reallıq;
- 2) XX əsrdə Rusiyada mədəni təbəqənin hüquqi tənzimlənməsi idarəçiliyinin təkmilləşdirilməsi hüququn əsas prinsiplərinə uyğun gələn iri həcmli qanunvericilik bazasına malikdir: yaradıcılıq azadlığı elan edilib, senzura qadağan olunub,

mədəniyyət obyektlərini qorumaq, onların fəaliyyətini bütün səviyyəli büdcələrdən maliyyələşdirmək, dövlət dilinin statusunu təmin etmək və s. öhdəliklər mövcuddur;

3) dövlətə mədəniyyət sahəsində hüquq münasibətlərini icbari şərtlərlə yaratmaq, tənzimləmək (stimullaşdırmaq) və qorumaq səlahiyyəti verilir: a) bu hüquq münasibətləri hüququn əsas mənbəyi Konstitusiyada təsbit edilməli və b) mədəniyyət sahəsində dövləti sui-istifadə və özbaşınalıqdan məhdudlaşdıracaq hüquq münasibətləri tənzimlənməlidir;

4) ekosistemin və mədəniyyətin qorunması sahəsində dövlətin əsas vəzifəsi mövcudluğun obyektiv qanunlarını əks etdirən informasiyanın doğruluğunu təmin etmək, həmçinin həqiqəti və əxlaqı mədəni stratin əsas ideyaları kimi qorumaqdan ibarətdir;

5) mədəni çağırışlara ("böhran" amillərinə) aid etmək olar: informasiya ötürülməsi mexanizmində faktlara və mədəniyyət sahəsində şəxsiyyətlərarası münasibətlərin qurulmasında əxlaq amilinə etinasızlıq.

Ədəbiyyat

1. Ионин Л. Г. Социология культуры / Л. Г. Ионин. М.: ЮРАЙТ, 2016.
2. Меренков А. В. Культура эгоизма: сущность и основные характеристики // Культура, личность, общество в современном мире: методология, опыт эмпирического исследования: коллективная монография (по материалам XX Международной конференции-второй этап) / под общей редакцией Е. В. Грунта и А. В. Меренкова. Екатеринбург: Изд-во ИРГТУ, 2017.
3. Швейцер А. Культура и этика. URL://<https://www.litmir.me/br/?b=72612&p=1> - С.291.
4. Флиер А. Я. Очерки по теории исторической динамики культуры. Монография. Электронное издание. Москва: ООО "Издательский дом "Согласие", 2015.
5. Об утверждении Основ государственной культурной политики: Указ Президента Российской Федерации от 24.12.2014 № 808 // СЗ РФ, 29.12.2014, № 52 (часть I) статьи 7753.
6. Тимошин Н. И. Субъективное и объективное в обществе: монография / Тимошин Н.И. Самара: СГАКИ, 2016.
7. Конституция Российской Федерации (принята всенародным голосованием 12.12.1993 с изменениями, одобренными в ходе общероссийского голосования 01.07.2020) // СПС КонсультантПлюс [Электронный ресурс]: www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_28399/ (Дата обращения: 04.07.2021г.).
8. Материя // Большая Советская энциклопедия / ч. ред. О. Ю. Шмидт. М.: Советская энциклопедия, 1926-1947. // Российская государственная библиотека. URL: <http://search.rsl.ru/ru/record/01008028141>, 05.07.2021.
9. Jabbarov F.Z. «Implementation of corporate governance mechanisms in tourism» Annals of SpiruHaret University.Publishing House of România de Măine Foundation Economic Series 9(18) issue 4 p.120.
10. Яковлев А. И. Материальность сознания. - 5-е изд., переиздание. и доп. М.: ИНФРА-М, 2011.- С.103.
11. Hauptvogel M., Prčík M., Eliašová M. Integrated environmental management, Slovak University of Agriculture in Nitra - Slovenska poľnohospodárska univerzita v Nitre November 2021 DOI:10.15414/2021.9788055224114 ISBN: 9788055224114 [https://www.researchgate.net/publication/356463003_Integrated_environmental_management]

12. Маркарян Э.С. Избранное. Наука о культуре и императивы эпохи. - Москва; Санкт-Петербург: РГПУ им. А.И. Герцена, 2014. - С.113.
13. Bhat B., Bandh S. Environmental Management. January 2021. Project: Environmental Science University of Kashmir [https://www.researchgate.net/publication/348649827_Environmental_Management]
14. Малинин В. Б. Философские основы причинной связи в уголовном праве и криминологии // Криминология: вчера, сегодня, завтра. - 2012. - №1 (24). - С. 14.
15. Репина Л. П. События и образы прошлого в историко-культурной памяти прошлого // Новое прошлое - The New Past. - 2016. - № 1. С. 82-99.
16. Правовая модель и реальность: монография / О. А. Акопян, Н. В. Власов, С. А. Грачев и др.; отв. ред. Ю. А. Тихомиров, Е. Е. Рафалус, Н.И. Хлудеев. – М.: ИЗиСП при Правительстве Российской Федерации: ИНФРА-М, 2014.- С.121.
17. Hofstede Geert H., Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations, 2001 Behaviour Research and Therapy 41(7) DOI:10.1016/S0005-7967(02)00184-5.
18. Основы законодательства Российской Федерации о культуре: утверждены ВС РФ 09.10.1992 за № 3612-1 (ред. от 01.04.2020) // Ведомости СНД и ВС РФ 19.11.1992, № 46, ст. 2615.
19. Хазиев В. С. О сущем и абсурде // Вестник Челябинского государственного университета. - 2014. - № 17. (346). Философия. Социология. Культурология. - Вып. 33.
20. Чадаева К. Д. Образ будущего в разные эпохи // Известия Тульского государственного университета. Гуманитарные науки. - 2013. - № 2. - С. 294-305.
21. Федеральный закон «Об объектах культурного наследия (памятниках истории и культуры) народов Российской Федерации». // СПС КонсультантПлюс [Электронный ресурс]: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_37318/. (Дата обращения: 04.07.2021г.).
22. Большаков В. П. Культура как форма гуманизма, Великий Новгород: НовГУ им. Ярослава Мудрого, 2019.
23. Указ Президента Российской Федерации «Об утверждении Основ государственной культурной политики». // [Электронный ресурс]: <https://base.garant.ru/70828330/> (Дата обращения: 04.07.2021г.).